

А.М. Әбілқасым^{1*} , Н.Қ. Тоқсанбаева¹ ,
Х.Т. Наубаева² , У.Ш. Жамирова³

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

²І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Қазақстан, Талдықорған қ.

³М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Қазақстан, Тараз қ.

*e-mail: aiman.mahanbetzhankizi@mail.ru

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ПРОЦЕСТЕРІН ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС АРҚЫЛЫ ДАМУДАҒЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Мақалада мектеп жасына дейінгі балалардың танымдық (ес, зейін, ойлау) жоғарғы психикалық процестерді қарым-қатынас арқылы дамытуға байланысты теориялық және эмпирикалық тұрғыдан зерттеулердің нәтижелері көрсетілген. Мектеп жасына дейінгі балалардың танымдық қабілеттерінің қарым-қатынас арқылы дамуын, олардың қасиеттері мен ерекшеліктерін көрсетеді. Біздің зерттеуімізге 5-6 жастағы Нұр-бөбек балабақшасының (ересек топ), оның ішінде 29 ұл (51,8%) және 27 қыз (48,2%) – 56 тәрбиеленуші қатысты. Тақырыптың өзектілігі – мектепке дейінгі балалардың балабақшада жоғары деңгейде тәрбиеленуін арттыру, қарым-қатынас мәселесін жақсарту мен нәтижелер шығару болып отыр. Балада қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру кезеңдерін бақылай отырып, адамдардағы бастапқы бағдарлауды дамытудағы тәрбиелік рөлді, олардың жағдайын өрескел ажыратуды және тек жақын адамдармен ғана емес, сонымен бірге ересектер мен балалармен қарым-қатынас жасаудың тәсілдерін есте ұстаған жөн. Мектеп жасына дейінгі балалардың танымдық процестері мен коммуникативтік дағдыларын диагностикалау үшін әдістер батареясы таңдалды: 9 танымдық қабілеттерді бағалау әдісі, эмоционалды жағдайды бағалаудың 2 әдісі (эмоцияларды түсіну және мазасыздық деңгейін анықтау), және коммуникативті дағдыларды бағалайтын 2 әдісі. Қарым-қатынас индикаторлары мен таным процестері арасындағы байланысты талдау үшін Спирменнің корреляциялық коэффициенті қолданылды.

Түйін сөздер: танымдық процестер, қарым-қатынас, психика, бала, балабақша.

A.M. Abilkassym^{1*}, N.K. Toxanbayeva¹, H.T. Naubaeva², U.Sh. Zhamirova³,

¹Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty

²Zhetysu State University named after I. Zhansugurov, Kazakhstan, Taldykorgan

³Taraz regional university named after M.Kh. Dulaty, Kazakhstan, Taraz

*e-mail: aiman.mahanbetzhankizi@mail.ru

Psychological significance of cognitive processes of development through communication for pre-school children

The article presents the results of theoretical and empirical studies related to the development of higher mental qualities in preschool children through communication with cognitive ones (memory, attention, thinking). Shows the development of cognitive abilities of preschoolers through communication, their properties and features. The study involved 56 children aged 5-6 years (older group), including 29 boys (51.8%) and 27 girls (48.2%). The relevance of the topic is to increase the level of education of preschool children in kindergarten, improve the problem of communication and summing up. Observing the stages of the formation of communication skills in a child, it should be remembered about the educational role in the development of the initial orientation of people, the rough distinction of their condition and the ways of communicating not only with close people, but also with adults and children. Due to the increase in the types of activities in which the child visits a children's institution, interacts with people, he has the opportunity to see the following actions in new roles, thus the child takes one step in the knowledge of other people. To diagnose the cognitive processes and communication skills of preschoolers, a battery of methods was selected: 9 methods for assessing cognitive abilities, 2 methods for assessing the emotional state (understanding emotions and anxiety), 2 methods for the development of communication skills. Spearman's correlation coefficient was used to analyze the relationship between indicators of communication and cognitive processes.

Key words: cognitive processes, communication, psyche, child, kindergarten.

А.М. Абылқасым¹, Н.К. Токсанбаева¹, Х.Т. Наубаева², У.Ш. Жамирова³

¹Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

²Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова, Казахстан, г. Талдыкорган

³Таразский региональный университет им. М.Х. Дулати, Казахстан, г.Тараз

*e-mail: aiman.mahanbetzhankizi@mail.ru

Психологическая значимость развития познавательных процессов с помощью общения у детей дошкольного возраста

В статье представлены результаты теоретических и эмпирических исследований развития у дошкольников таких познавательных процессов, как память, внимание, мышление через общение. Именно благодаря овладению языком простые, прямые формы действия заменяются сложными организованными функциональными структурами, а сложные формы мыслительной деятельности приобретают новые особенности и меняют механизмы их реализации. В связи с увеличением видов деятельности, ребенок, посещающий детское учреждение, начинает адаптироваться к более сложной социальной среде и через общение развивается сложная системная деятельность, направленная на развитие таких базовых познавательных процессов, как восприятие, мышление, память, внимание, воображение. Целью нашего исследования является изучение особенностей развития когнитивно-психологических процессов у дошкольников через общение. В исследовании принимали участие 56 детей в возрасте 5-6 лет (старшая группа), в том числе 29 мальчиков (51,8%) и 27 девочек (48,2%). Для диагностики познавательных процессов и коммуникативных навыков дошкольников была подобрана батарея методик: 9 методик на оценку познавательных способностей, 2 методики на оценку эмоционального состояния (понимание эмоций и уровень тревожности), а также 2 методики на особенности развития коммуникативных навыков. Для анализа связи между показателями общения и познавательных процессов использовался коэффициент корреляции Спирмена.

Ключевые слова: познавательные процессы, общение, психика, ребенок, детский сад.

Кіріспе

Даму – бұл өмір бойы болатын өзгерістер. Бұл өзгерістер жүйелі түрде жүреді (яғни даму кезеңдерді қамтиды және алдыңғы кезеңнен өткенге дейін келесі кезең басталмайды) және бейімделгіш (яғни дамудың әр кезеңіндегі барлық процестер мен әрекеттер осы кезеңге сәйкес келеді). Бұл физикалық (тікелей көруге және өлшеуге болатын даму; мысалы, бой мен салмақтың өсуі), танымдық (мидың дамуы; ойлау процестері арқылы өлшенетін даму) немесе әлеуметтік (адамдардың қоршаған ортамен және айналасындағы адамдармен өзара әрекеттесуінің дамуы, топтарда жұмыс істеу қабілеті) табиғатта. Даму реттелген және болжамды схема бойынша жүреді. Әр түрлі балалар әртүрлі жылдамдықпен дамиды. Дамуға табиғат (генетика, инстинкттер, туа біткен ерекшеліктер) және білім (қоршаған орта, үйренген факторлар) үнемі әсер етеді. Зерттеулер көрсеткендей, ерте балалық шақ мидың дамуы үшін өмірдің маңызды кезеңі болуы мүмкін. Ғалымдар нәрестелердің миы ынталандыруға жауап ретінде дамидынын анықтады. Ынталандыратын балалар тез дамып, өздеріне сенімді имиджге ие (Анита, 2004:87).

Мектепке дейінгі жастағы балалардың танымдық белсенділігін қалыптастыру мен дамытуға тиімді әсер ететін жағдай жасау

проблемасы міне, бір де бір онжылдықта психологиялық-педагогикалық зерттеулердегі маңызды орындардың бірін алып отыр. Қазіргі уақытта мектепке балалардың оқуға дайындығына қойылатын талаптардың күшеюіне байланысты ол өзекті болып отыр. Бірқатар авторлардың зерттеулері мектептегі оқу табалдырығында тұрған балалардың танымдық белсенділігінің төмендегенін куәландырады. Олардың қоршаған шындықты тануға, әлемге деген тұрақты танымдық қарым-қатынасқа деген қажеттілігінің қалыптасуының төмен деңгейі байқалады. Бұл факт, біздің ойымызша, бірқатар себептерді түсіндіруге болады. Біріншіден, мектепке дейінгі балалық шақтың соңына қарай балалардың субъективті танымдық белсенділігінің қалыптасуының деңгейінің жеткіліксіз екенін мойындау керек, бұл өз кезегінде мектепке дейінгі мекемелердегі тәрбие-білім беру процесінің балалардың қызығушылығын, ынтасын, шығармашылық белсенділігін мақсатты түрде қалыптастыру арнасында қанағаттанғысыз ұйымдастырылуымен байланысты (Серебрякова, 2000:34).

Мектеп жасына дейінгі балалардың танымдық іс-әрекетін дамыту жүйелі оқу процесі болып табылады және жеке сипатқа ие.

Бақылаулар балаларды оқыту әдістері танымның даму ережелеріне сәйкес бір-бірінен

ерекшеленетінін көрсетеді. Оларды келесідей жіктеуге болады: математикалық интеллектісі бар бала – себеп-салдар байланысын құру, Виртуалды интеллект дамыған бала – суреттер мен бейнелер арқылы жасалады (Пеллегрини, 2009:75).

Жүйелілік, үйлесімділік, өмір сүру жағдайларына сәйкестік интерактивті түрде мектеп жасына дейінгі баланың танымдық іс-әрекетін жүзеге асырудың қажетті шарты ретінде бағаланады. Бала мектеп жасында дамыту танымдық қызметін меңгеріп алады, қарапайым, ауызекі сөйлесу тілі және байланыстырып сөйлеу, айналасындағылармен қарым-қатынас жасауды үйренеді. Балаларды оқытудың әртүрлілігі (себеп-салдарлық байланыстарды құрумен; суреттермен және бейнефильмдермен; сынама-лармен; оқумен; сөйлесумен, қарым-қатынаспен) олардың қызметінің жеке ерекшеліктерімен байланысты. Мектеп жасына дейінгі балалардың танымдық дамуына әкелетін әрекет элементтері келесідей бағаланады (Рзаева, 2018:12).

Тақырыпты таңдауды дәйектеу және мақсаты мен міндеттері

Бұл зерттеудің мақсаты – мектепке дейінгі жастағы балалардың танымдық процестерін қарым-қатынас арқылы дамытудағы әртүрлі аспектілерінің байланысын зерттеу. Танымдық қызметін бақылаудың негізгі параметрлері егжей-тегжейлі сипатталған (ауыстыру, идеяны іске асыру және ойын өзара әрекеттесу көрсеткіштері талданған). Алынған нәтижелердің талдауы екі корреляцияның болуын анықтайды. Баланың әңгіме құрастыру қабілеті мен ішкі іс-қимыл жоспары мен бейнелі ойлаудың дамуына байланысты ойынның көптеген көрсеткіштері арасындағы маңызды байланыстарды көрсетеді және баланың сыртқы әлеммен қарым-қатынасы онымен тікелей жүргізілген кезде ғана емес, олар негізінен ересектермен қарым-қатынас арқылы болады және танымдық схемалардың қалыптасуы сенсорлық модальділікке сүйене отырып ғана емес, сонымен бірге баланың объективті әлеммен қарым-қатынасымен бірге жүретін сөйлеу белсенділігінің қатысуымен де жүреді. Тілді меңгерудің арқасында іс-әрекеттің қарапайым, тікелей формалары күрделі ұйымдастырылған функционалды құрылымдармен алмастырылады, ал психикалық іс-әрекеттің күрделі формалары жаңа ерекшеліктерге ие болады және оларды жүзеге асыру тетіктері өзгереді (Холодная, 2002:24).

Балабақшаға бара бастаған баланың жаңа адамдармен қарым-қатынасы оның отбасында адамдар туралы алғашқы және қарапайым жалпыланған идеяларға негізделеді. Бұрын адамдармен қарым-қатынасы қалай дамығанына байланысты, ол өзіне жаңа адамдарға деген сенімділік немесе қорқыныш, сүйіспеншілік немесе дөрекілік немесе қыңырлық, нәзіктік немесе икемділік көрсетеді. Осыдан кейін баланың құрдастарымен және ересектермен қарым-қатынас жасау процесінде, өзіне берілген тапсырмаларын орындау кезінде, ойындарда, оны мектепке дайындайтын сабақтарда пайда болатын жаңа тәжірибелер адамдар туралы кейбір идеялардың дамуын жеңілдетеді және басқалардың дамуын қиындатады, адамдарға бір мәнді немесе сараланған көзқарас қалыптастыруға ықпал етеді. Бала мұны түсінбесе де, өзінің мінез-құлқынан, тәрбиесінен, ең алдымен, айналасындағы балалар мен оған жақын ересектерге қатысты мінез-құлық сипатталады. Демек, оның тәжірибесі адамдармен қарым-қатынасы және ол осы адамдарға берген бағалары. Субъектінің өзін-өзі тәрбиелеу деңгейінің басқаларға қатысты мінез-құлық сипатына әсері, субъектіде адамдармен қарым-қатынастан жиналатын әсерлердің сипаты жеке тұлғаны қалыптастырудың сатыларында жалғасады (Миками, 2010:182).

Өзіне-өзі қызмет көрсету, ойнау, міндетті сабақтарға қатысу, мұғалім басқаратын балалар бір-бірінің ерекшеліктерін көруге және салыстыруға үйренеді. Барлық осы жеке және ұжымдық іс-шараларға бәсекелестік сипаты берілген кезде (“Кім жақсы”, “Кім жылдам”, “Кім ақылды” және т.б.), онда мектеп жасына дейінгі баланың дұрыс бағдарлануы үшін қолайлы жағдайлар жасалады. Осы іс-әрекетте айқын көрінетін жолдастардың ерекшеліктері (Анкудинова, 2012 : 8). Осы кезеңде (2 жастан 7 жасқа дейін) бұл тілдің дамуына негіз болатын кезең. Сондай-ақ, балалар заттарды символдық түрде елестете, есте сақтай және қиялдай бастайды. Осы кезеңнің сипаттамалары – балалар заттарды бейнелеу үшін суреттер мен сөздерді ойлауға және қолдануға үйренеді. Олар өзімшіл және басқалардың көзқарасы бойынша заттарды түсінбейді. Олар тілді жақсы түсіне бастайды. Олар ойын және еліктеу дағдыларын дамытады. Сондай-ақ, балалар суретті көріп, сурет бойынша әңгімелей бастайды (Трионфи, 2008 : 300).

Мектепке дейінгі жастағы сөйлеуді дамыту “өзі үшін сөйлеу” түрінде сөйлеу әрекетін жоспарлау және реттеу функциясының дамуымен,

сондай-ақ контекстік сөйлеуді қалыптастырудың басталуымен, яғни мазмұнды сөйлеу, жағдайға нақты қолдау көрсетусіз сипатталады. Сөйлеудің контекстік өлшемі қосымшалар мен қарым-қатынас құралдарымен анықталады, ал оған көшу лексиканы меңгеруден, грамматиканы меңгеру деңгейінен басталады (Баранник, 2015 : 91).

Ғылыми зерттеу әдіснамасы

Әдістемелік құралдарды таңдау кезінде біз кеңінен қолданылатын ең жарамды, дәлелденген әдістерді таңдауға тырыстық. Біздің елде де, шетелде де төмендегі әдістердің көпшілігі нейропсихологиялық кешеннің субтесттерінің қазақ тіліндегі нұсқалары болып табылады. А.Р. Лурияның еңбектеріне қарай негізделген. (Коркман, 2007). Кешеннен таңдалған субтесттер толықтырылды, бірқатар жиі қолданылатын отандық әдістер сол қабілеттерді анықтауға бағытталған. Зерттеуде қолданылатын нақты әдістемелік құралдарды қарастырсақ.

Диагностикаға бағытталған әдістемелер әлеуметтік зияткерліктің даму деңгейі және баланың эмоционалды-тұлғалық қабілетіне байланысты:

1. “Test of Emotion Comprehension” (қысқаша – ТЕС) (Понс2000: 48) – балалардың қабілеттерін зерттеуге бағытталған әр түрлі жағдайларда басқа адамдардың эмоцияларын түсіну.

2. Тест мазасыздық Р. Теммл, М. Дорки, В. Амен (Дерманова, 2002 : 37) онда мектеп жасына дейінгі бала дұрыс адамды таңдауы керек (қуанышты немесе қайғылы), суреттегі баланың өмірлік жағдайына сәйкес келеді.

Бағытталған әдістемелер танымдық дамуды өлшеуге:

1. “Равеннің түсті прогрессивті матрицалары» – интеллект өлшенеді.

2. “Memory for Designs” – баланың көру қабілетінің даму деңгейі.

3. “Sentences Repetition” – баланың ауызша жадының даму деңгейі анықтайды.

4. NEPSY-II субтесттері – балалардың есте сақтау қабілетінің дамуын анықтайды, екі әдіспен толықтырылды “10 Сөз” және “10 зат”.

5. “Айырмашылықты тап” әдістемесі – балалардағы қабылдау мен ойлаудың дамуын зерттеуге мүмкіндік береді.

6. “Жүйелеу” әдістемесі – мектеп жасына дейінгі баланың қалыптасу дәрежесін көрсетеді. Логикалық ойлау әрекеттерін арттырады.

7. “Төртінші артық” әдістемесі сондай-ақ бағытталған диагностика зияткерлік дамуы, баланың қабілетін анықтауға мүмкіндік береді.

8. “Схемалау” әдістемесі – баланың көрнекі әрекеттерді меңгеру деңгейін көрсетеді. Модельдеу: тапсырмаларды орындау кезінде бала шартты-схемалық кескінді қолданады немесе үлгі немесе ереже ретінде және қол жеткізу үшін оған қатаң түрде оң нәтиже қажет берілген нұсқаулық тізбегін орындаңыз.

Осылайша, бұл тапсырманы орындау кезінде баланың қабылдау, визуалды-бейнелі ойлау, ерікті назар аудару және оның қызметін реттеу процестері қатысады.

9. “Сюжеттік суреттердің мағынасын түсіну” әдістемесі – даму деңгейін анықтауға мүмкіндік береді, оқиғалардың реттілігін анықтау қабілеті (яғни себеп-салдарлық байланыстарды анықтау) және әңгіме құрастырады. (Смит, 2010: 44)

Диагностикаға бағытталған әдістемелер мінез-құлықтың қарым-қатынасқа ықпалдығы және танымдық процестерді зерттеуге арналған.

1. “Inhibition” (Белопольская, 2008: 15) – Екі түрлі сынамалардан: біріншісі – геометриялық фигураларды атау, ал екіншісі – тежеу. Орындалу нәтижелері осы әдістеме (жіберілгендер саны қателер мен жүргізген уақытты орындау әрсынамадан) даму деңгейін анықтауға мүмкіндік береді: ауыстыру және тежеу процестері.

2. «Dimensional Change Card Sort» (Желазо, 2006) – бұл бірнеше сұрыптау тапсырмалары баланың танымдық икемділігінің даму деңгейін анықтауға көмектесетін әртүрлі белгілері бар карталар.

Біздің зерттеуімізге 5-6 жастағы Нұр-бөбек балабақшасының (ересек топ), оның ішінде 29 ұл (51,8%) және 27 қыз (48,2%) 56 тәрбиеленуші қатысты.

Нәтижелері және талқылама

Арасындағы корреляциялық талдау нәтижелері ойынның жеке компоненттері және танымдық даму көрсеткіштері.

Балалардың осы психологиялық мәліметтерді орындау нәтижелері бір-бірімен қалай байланысты екенін қарастырыңыз.

Бірінші кестеде – корреляциялық талдаудың маңызды нәтижелерін ұсынады. Ең алдымен, нәтиже екенін атап өткен жөн, танымға арналған көптеген әдістер берілген. Сонымен, қабылдау мен ойлау әрекеттерінің даму деңгейін анықтайтын әдістердің нәтижелері (“равен матрицалары”, “жүйелеу”, “төртінші артық”), (позициялық алмастыру), сонымен қатар диагностикалық әдістердің нәтижелері.

Сонымен қатар, осы кестені талдау және қарым-қатынас пен психикалық даму көрсеткіштері арасындағы өте күрделі байланыстарды қараңыз, олардың арасында екі айқын корреляция ерекшеленеді. Бірінші орталықта — әңгіме құрастыра білу, екінші орталықта — қарым-қатынас (идеясының) өрістеуі. Әңгіме құра білу (яғни оқиғалардың реттілігі және себеп-салдарлық байланыстар орнату) тығыз байланысты болды, бірнеше көрсеткіштерімен, соның ішінде: қарым-қатынас барысының тұрақтылығы, тақырыпты ауыстыру, ойын кеңістігін ауыстыру, өзара әрекеттесуді және идея деңгейін ұйымдастыру.

Төртіншісі артық әдістеменің баланың сюжетіндегі тақырып қандай орын алады. Бұл бойынша ең жоғары бағалар параметрді

дұрыс құрастырған балалар алды, тақырып өз идеясына сәйкес, яғни ойын құралын өздігінен жасайды. Әлбетте, ойын мақсаттарына қызмет ететін тәуелсіз өнімді қызмет орнату қабілетімен байланысты және ойын әрекеті арасында байланыс орнату және ол үшін қажет тақырып, сюжетті ойластыру және дамыту.

Жеке іс-әрекеттер немесе әңгімелер арасындағы байланысты табу қажеттілігі әңгіме ойлап табу қабілетімен тікелей байланысты. Сол үшін тұлғааралық өзара іс-қимыл бұл өзара әрекеттесудің мағынасын анықтайтын жалпы қызмет саласы қажет (мысалы, дәрігер мен пациенттің рөлі, біреу ауырып, осыған байланысты сюжет салынады). Қарым-қатынас барысында ұсынылған жағдайлар баланың қабілетін талап етеді, іс-әрекеттің түрленуін көрсетеді.

1-кесте – Қарым-қатынас аспектілері мен балалардың психологиялық әдістерді орындау нәтижелерінің байланысы (r – Спирменнің корреляция коэффициенті, p – маңыздылық деңгейі)

R білім көрсеткіші	r p	Ойын ішіндегі өзара іс-қимыл	Өзара іс-қимыл, ойын ұйымдастыру	Нысан, байланыс деңгейі	ККеңістік, амастыру	Идея деңгейі	Идеяны кеңейту	Тұрақтылық ниеті
Эмоцияны түсіну (TEC)	r p	0,355 0,008					0,315 0,019	
Ауызша жад (SR)	r p			0,350 0,009				
Көрнекі сурет	r p						0,355 0,029	
Inhibition	r p						-0,273 0,042	
Мазасыздық	r p					-0,317 0,017		
Схемалау	r p							0,338 0,044
Айырмашылық тап	r p				0,330 0,043			
Әңгіме құра білу, қарым-қатынас	r p		0,425 0,008	0,636 0,000	0,379 0,019	0,485 0,002		0,478 0,002

Зерттеудегі әңгіме құру қабілетінің жоспардың тұрақтылығымен байланысы ($r=0,478$, $p=0,002$) өте маңызды болып көрінеді, өйткені ол бір кезеңнен бастап оқиғаларды таратудың жалпы контекстін сақтау, тұтас сюжетті құру, ал екінші жағынан – бала ұзақ уақыт сақтайтын ойындағы қарым-қатынас идеясының субъективті маңыздылығын көрсетеді. Осылайша, сюжетті құру мүмкіндігі ситуациялық әсерін алдын ала арттыру, жоспарды сақтау және дамыту қажет болған кезде іс-әрекеттің ішкі жоспарын және бейнелі ойлауды дамытумен байланысты

қарым-қатынастың көптеген көрсеткіштерімен байланысты деп айта аламыз. Мұның бәрі жеткілікті дамыған сезім мен сөйлеуді қажет етеді. Пәндік байланыстың деңгейі ауызша жадпен байланысты екендігі тән (субтест “Sentence Repetition”: $r=0,350$, $p=0,009$). Осы параметр бойынша ең жоғары бағаларды қажетті затты құрастырған немесе ұқсастықтары бойынша қолдаушылар пайдаланған балалар алды. Тікелей функциясына сәйкес заттарды қолданған балалар төмен балл алды (тас ретінде тас, шашқа лента байланған және т.б.). Екі

жағдайда да сөздің мағынасын сақтау және қарым-қатынас орнату қажет. Идеяның дамуы көбінесе қарым-қатынас мақсатына қызмет етеді, өйткені ойын жоспары әдетте біреу үшін дамиды. Ұжымдық ойында болу қажеттілігі жоғары мәнге ие, бұл, мүмкін, осы параметрдің басқа көрсеткіштермен корреляциясына байланысты. Жоғары корреляция коэффициенті идеяны кеңейту көрсеткіштері мен эмоцияны түсінуге арналған TES әдістерінің нәтижелері арасында анықталды ($r=0,315$, $p=0,019$). Бұл әдіс белгілі бір жағдайларда кейіпкердің тәжірибесін ұсыну және ондағы сезімдерді анықтау қабілетін анықтайды. Ол эмоционалды интеллекттің даму деңгейін, яғни белгілі бір жағдайларда пайда болатын әртүрлі эмоциялар туралы балалардың идеяларын, олардың пайда болу себептерін түсінуді және баланың белгілі бір жағдайға тап болған басқа адамның сезімдерін елестете және анықтай алатындығын анықтайды. Бұл дағды, әрине, балаға ойынның басқа қатысушыларымен қарым-қатынас орнатуға көмектеседі. Балалардың TES әдістемесін орындау нәтижелері ойын ішіндегі өзара әрекеттесумен байланысты ($r=0,377$, $p=0,005$), оны бағалау негізінде балалар арасындағы байланыс бар. Мұндай байланыстың маңызды сипаты – бұл келісім шеңберіндегі икемділік – бір жағынан, бұл әрқашан рөлдік қарым-қатынас, екінші жағынан – келесі баланың жағдайына және белсенділігіне сәйкес әрекет ету. Естеріңізге сала кетейік, ойын ішіндегі өзара әрекеттесу байланыстардың жеңілдігі мен тұрақтылығы – ойын позицияларынан қарым-қатынастың стихиясы арқылы бағаланды, бұл икемді және тез эмоционалды реакцияны, ойын серіктесінің эмоционалды жағдайына жоғары сезімталдықты қажет етеді.

“Inhibition”, ($r= -0,270$, $p=0,046$) және идеяның кендігін бағалау. Бұл ойындағы идеяны дамыту қабілеті танымдық процестердің өзін-өзі реттеудің жоғары деңгейімен байланысты екенін көрсетуі мүмкін. Осылайша, қарым-қатынас өзара әрекеттесуінің әртүрлі параметрлері мектеп жасына дейінгі балалардағы танымдық психикалық процестерін реттеудің көрсеткіштерімен байланысты болды.

Қорытынды және тұжырымдама

Бұл жұмыста мектеп жасына дейінгі балалардың танымдық процестерін қарым-қатынас

арқылы дамытудың түрлі теориялары және қарым-қатынас мәселесі және танымдық дағдылары арасындағы байланыс эмпирикалық зерттеу арқылы анықталды. Зерттеу мақсаты: мектеп жасына дейінгі балалардың танымдық психологиялық процестерін қарым-қатынас арқылы дамытудың аспектілерін зерттеу. Зерттеу гипотезасы: танымдық процесті қарым-қатынас арқылы дамытуда байланыс бар: қарым-қатынас жоғарылаған сайын, танымдық процестер жоғары болады. Экспериментке респондент ретінде 56 бала қатысты. Зерттеу барысында “Test of Emotion Comprehension” (қысқаша – TEC) – балалардың қабілеттерін зерттеуге бағытталған. 2. Тест мазасыздық Р. Теммл, М. Дорки, В. Әмен, Бағытталған әдістемелер танымдық дамуды өлшеуге: 1. “Равеннің түсті прогрессивті матрицалары» – интеллект өлшенеді. 2. “Memory for Designs” – баланың көру қабілетінің даму деңгейі. 3. “Sentences Repetition” – баланың ауызша жадының даму деңгейін анықтайды. 4. NEPSY-II субтесттері – балалардың есте сақтау қабілетінің дамуын анықтайды, екі әдіспен толықтырылды “10 Сөз” және “10 зат”. 5. “Айырмашылықты тап” әдістемесі – балалардағы қабылдау мен ойлаудың дамуын зерттеуге мүмкіндік береді. 6. “Жүйелеу” әдістемесі – мектеп жасына дейінгі баланың қалыптасу дәрежесін көрсетеді. Логикалық ойлау әрекеттерін арттырады. 7. “Төртінші артық” әдістемесі, сондай-ақ бағытталған диагностика зияткерлік дамуы, баланың қабілетін анықтауға мүмкіндік береді. 8. “Схемалау” әдістемесі – баланың көрнекі әрекеттерді меңгеру деңгейін көрсетеді. 9. “Сюжеттік суреттердің мағынасын түсіну” әдістемесі – даму деңгейін анықтауға мүмкіндік береді, оқиғалардың реттілігін анықтау қабілеті (яғни себеп-салдарлық байланыстарды анықтау) және әңгіме құрастырады. Диагностикаға бағытталған әдістемелер мінез-құлықтың қарым-қатынасқа ықпалдығы және танымдық процестерді зерттеуге арналған. 1. “Inhibition” – Екі түрлі сынамалардан: біріншісі – геометриялық фигураларды атау, ал екіншісі – тежеу. 2. «Dimensional Change Card Sort» – бұл бірнеше сұрыптау тапсырмалары баланың танымдық икемділігінің даму деңгейін анықтауға көмектесетін әртүрлі белгілері бар карталар. Нәтижелер Спирменның корреляциялық коэффициенті арқылы өңделді.

Әдебиеттер

- Anita W. Educational Psychology. Ohio State University Pearson Education Incorporation, 2004. – Б. 722.
- Анкудинова Н. Е. Особенности осознания своих умений у детей 5– 7 лет // Вопросы образования. – 2012. – С.7–9.
- Баранник Н.В. Познавательные способности детей дошкольного возраста как психолого-педагогическая проблема // Молодой ученый. – 2015. – №24. – Б.916-919.
- Белопольская Н.Л. Методики исследования познавательных процессов у детей 4-6 лет. – М.: Когито-Центр, 2008. – Б.24.
- Дерманова И. Б. Диагностика эмоционально-нравственного развития. – Санкт-Петербург: Речь, 2002. – Б.176.
- Ellapen Rapiti. Cognitive Development in Children: Stages and Activities, 2019. – Б.322 https://www.momjunction.com/articles/stages-of-cognitive-development_00349351
- Zelazo P. D. Sorting size change maps (DCCS): a method for evaluating executive function in children // Nature Protocols. – 2006. – №1. – Б. 297-301
- Korkman M., Kirk W., Kemp S. L. NEPSI II. Administrative management. San Antonio, TX: Psychological Corporation, 2007. – Б.115.
- Mikami A.Y. The importance of friendship for youth with attention-deficit hyperactivity disorder // Clinical Child and Family Psychology Review. – 2010. – №13. – Б. 181—198.
- Pons F., Harris P. The test of understanding emotions. Oxford: Oxford University Press, 2000. – Б.56.
- Pellegrini A. The role of play in human development. NY: Oxford University Press, 2009. – Б.145.
- Рзаева С. С. Развитие познания у детей дошкольного возраста // Проблемы современной науки и образования. – 2018. – №4. – Б.1–3.
- Серебрякова Т.Н. Формирование познавательной активности дошкольников в общении со взрослыми // Вестник ЛГУ. – 2000. – Т.5. – №2. – Б. 65-69.
- Smith P. K. Children and play. England: Wiley-Blackwell, 2010. – Б. 122.
- Trionfi G.E. A good story: Children with imaginary companions create rich narratives // Child Development. – 2009. – №80. – Б.301–313.
- Холодная М.А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования. – СПб.: Питер, 2002. – Б.165.

References

- Anita W. (2004) Educational Psychology. Ohio State University, 722 p.
- Ankudinova N. E. (2012) Osobennosti osoznaniya svoiumenij u detej 5 – 7let [Features of self-awareness in children aged 5-7 years]. Education issues, pp. 7–9.
- Barannik N.V. (2015) Poznavatel'nye sposobnosti detej doshkol'nogo vozrasta kak psihologo-pedagogicheskaya problema 7let [Cognitive abilities of preschool children as a psychological and pedagogical problem]. Young scientist, vol. 24, pp. 916-919.
- Belopolskaya N.L. (2008) Metodiki issledovaniya poznavatel'nykh protsessov u detej 4-6 let [Research methods of cognitive processes in children 4-6 years]. Moscow: Kogito-Tsentr, 24p.
- Dermanova I. B. (2002) Diagnostika emocional'no-nravstvennogo razvitiya [Diagnosis of emotional and moral development]. Sankt-Peterburg: Rech, 176 p.
- Ellapen Rapiti. (2019) Cognitive Development in Children: Stages and Activities, 322p. https://www.momjunction.com/articles/stages-of-cognitive-development_00349351
- Zelazo P. D. (2006) Sorting size change maps (DCCS): a method for evaluating executive function in children. Nature Protocols, vol. 1, pp. 297-301.
- Korkman M., Kirk W., Kemp S. L. (2007) NEPSI II. Administrative management. San Antonio, TX: Psychological Corporation, pp. 115.
- Mikami A.Y. (2010) The importance of friendship for youth with attention-deficit/hyperactivity disorder. Clinical Child and Family Psychology Review, vol. 13, pp. 181—198.
- Pons F., Harris P. (2000) The test of understanding emotions. Oxford: Oxford University Press, 56p.
- Pellegrini A. (2009) The role of play in human development. NY: Oxford University Press, 278p.
- Rzaeva S. S. (2018) Razvitie poznaniya u detej doshkol'nogo vozrasta 7let [The development of cognitive of preschool children]. Problemy sovremennoj nauki i obrazovaniya, vol. 4, pp. 1–3.
- Serebryakova T.N. (2000) Formirovanie poznavatel'noj aktivnosti doshkol'nikov v obshchenii so vzroslymi [Formation of cognitive activity of preschoolers in communication with children]. Vestnik LGU, vol. 5, no 1, pp. 65–69.
- Smith P. K. (2010) Children and play. England: Wiley-Blackwell, 268p.
- Trionfi G., Reese E. (2009) A good story: Children with imaginary companions create rich narratives. Child Development, vol. 80, pp. 301—313.
- Holodnaya M. A. (2002) Psihologiya intellekta [Psychology of intelligence] Paradoksy issledovaniya. SPb.: Piter, 165 p.